
Παιδαγωγική και Εκπαίδευση
Paedagogik und Erziehung

Τιμητικός τόμος για τα 65χρονα
του Καθηγητή Παναγιώτη Δ. Ξωχέλλη
Festschrift zum 65. Geburtstag
von Prof. Dr. Panos Xochellis

Επιμέλεια Δημητρίου Χατζηδήμου
Zusammengestellt und bearbeitet
von Dimitrios Chatzidimos

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
Αδελφών Κυριακίδη α.ε.

Verlag Gebrueder Kyriakidis
Thessaloniki

Σήφης Μπουζάκης - Γεράσιμος Κουστουράκης

Οι συλλογικές νοοτροπίες για τα δύο φύλα στα εγχειρίδια των "Σχολικών Εορτών" του Δημοτικού Σχολείου: Η περίπτωση των σχολείων του Νομού Αχαΐας (1952 - 1975)

Εισαγωγή

Στόχος της εργασίας αυτής είναι η διερεύνηση του τρόπου που παρουσιάζονται τα "φύλα" στα βιβλία των "σχολικών γιορτών" του δημοτικού σχολείου. Πρόκειται για ένα θέμα που προσεγγίζει κάποιες σημαντικές πτυχές του "κρυφού Αναλυτικού Προγράμματος" (Hidden Curriculum)¹ των δημοτικών σχολείων του νομού Αχαΐας μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου.

Οι σχολικές εορτές αποτελούν, κατά τη γνώμη μας, ένα σημαντικό ερευνητικό ζήτημα. Και τούτο διότι διοργανώνονταν με κάθε επιμέλεια κι επισημότητα αποτελώντας ένα σημαντικό πολιτιστικό γεγονός τόσο για τους ίδιους τους μαθητές και τις οικογένειές τους όσο και για την τοπική κοινότητα. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, το γεγονός ότι στις εκδηλώσεις αυτές και ιδιαίτερα στις κλειστές κοινωνίες (λ.χ. στα χωριά) παρατηρείτο η καθολική συμμετοχή του πληθυσμού.

Οι σχολικές εορτές εμφανίζονται ως ένας ιδιαίτερα ενισχυτικός παράγοντας για την αβίαστη κοινωνικοποίηση των παιδιών, τόσο στα πλαίσια του σχολείου όσο και στα όρια της ευρύτερης τοπικής κοινωνίας, σχετικά με τις κοινωνικά αποδεκτές νοοτροπίες για τα δύο φύλα. Κι αυτό, διότι οι μαθητές μέσα από τη συμμετοχή τους στις εορταστικές εκδηλώσεις του σχολείου τους, αποδέχονται αβίαστα κι υποδύονται όσο το δυνατόν καλύτερα το ρόλο που τους ανατίθεται. Μάλιστα, η προσπάθεια της ανταπόκρισής τους στις απαιτήσεις της δραματοποίησης δεν μειώνεται από το εάν ο ρόλος τους προσεγγίζει κάποιες αρνητικές πλευρές της κοινωνικής ζωής ή/και διάφορες απόψεις που χρήζουν δια-

1. Ως "κρυφό Αναλυτικό Πρόγραμμα" ορίζεται η σιωπηρή διδαχή κανόνων, αξιών και διατάξεων που συμβαίνει απλά και μόνο με το να ζουν οι μαθητές στα εκπαιδευτικά ιδρύματα και να αντιμετωπίζουν τις θεσμικές προσδοκίες και καθημερινότητες της σχολικής ζωής για διαστήματα χρόνων. Βλ. Michael Apple, *Ιδεολογία και Αναλυτικά Προγράμματα* (μτφρ. Γ. Δαρβέρης), εκδ. "Παρατηρητής", Θεσσαλονίκη 1986, 37. Βλ. επίσης στα: D. Gordon, "The concept of the Hidden Curriculum", *Journal of Philosophy of Education*, 16, 2, 1982, 187-197. Γ. Μαυρογιώργος, "Σχολικό Πρόγραμμα και Παραπρόγραμμα", *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 13, 1983, 71-81.

κωμώδησης. Βέβαια, οι συγκεκριμένοι ρόλοι αναφέρονται σε υπάρχουσες πτυχές και εικόνες της κοινωνικής πραγματικότητας. Ακόμη, στο πλαίσιο της τοπικής κοινωνίας μέσω των σχολικών εορτών συμβαίνει η έκφραση των στερεοτυπικών αντιλήψεων² κι ενδεχομένως των συνακόλουθων προκαταλήψεων³ για τα δύο φύλα, οι οποίες και είναι κοινωνικά αποδεκτές. Συνεπώς, οι περιπτώσεις που φανερώνονται δεν έρχονται σε αντίθεση αλλά παγιώνουν τις επικρατούσες, δηλαδή τις κυρίαρχες κοινωνικά αντιλήψεις για τα δύο φύλα. Μάλιστα, το περιεχόμενο των εγχειριδίων των σχολικών εορτών φανερώνει ενδεχομένως τις συλλογικές νοοτροπίες για τα φύλα κατά την εποχή της συγγραφής τους. Εδώ με τον όρο "συλλογικές νοοτροπίες"⁴ για τα φύλα αναφερόμαστε τόσο στην κοινωνικά αποδεκτή ιδεολογία, δηλαδή στις ιδέες για τα δύο φύλα, όσο και στις αντίστοιχες πρακτικές, δηλαδή στους κοινωνικούς ρόλους που αυτά επωμίζονται. Μάλιστα, με την πραγματοποίηση των σχολικών εορτών η ελλοχεύουσα στις σελίδες των αντίστοιχων βιβλίων ιδεολογία για τα φύλα μετασχηματίζεται μέσω της δραματοποίησης σε πράξη.

Η εργασία μας επικεντρώνεται στην περιοχή του νομού Αχαΐας αποτελώντας μια συμβολή στην μελέτη της τοπικής εκπαιδευτικής ιστορικής πραγματικότητας. Κι αυτό, διότι οι πηγές της έρευνάς μας αντλήθηκαν από τις βιβλιοθήκες των σχολείων του συγκεκριμένου νομού, αποτελώντας τεκμήρια για τις σχολικές πρακτικές που αναπτύσσονταν κατά τις σχετικές εορταστικές εκδηλώσεις. Μάλιστα, τα βιβλία που θα μελετήσουμε στη συνέχεια εμφανίζονται ως

2. Ως "στερεότυπο" θεωρείται το σύνολο των γνωρισμάτων που αποδίδονται με γενικό και μεροληπτικό τρόπο στα μέλη μιας κατηγορίας ανθρώπων. Τα στερεότυπα είναι αποτελέσματα γενικεύσεων. Βλ. Δ.Γ. Τσαούση, *Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας*, εκδ. "Gutenberg", Αθήνα 1984, 244. Ως "στερεότυπο των φύλων" ορίζεται το σύνολο των προσχηματισμένων και υπεραπλουστευμένων κοινωνικών αντιλήψεων αναφορικά με τους τρόπους συμπεριφοράς, τις ικανότητες, τους ρόλους, τα επαγγέλματα κτλ. των ατόμων απλά και μόνο με βάση το φύλο τους. Βλ. σχετικά στο Ε. Μαραγκουδάκη, *Εκπαίδευση και διάκριση των φύλων. Παιδαγωγικά αναγνώσματα στο Νηπιαγωγείο*, εκδ. "Οδυσσέας", Αθήνα 1993, 20.
3. Ως "προκαταλήψεις" ορίζονται οι αρνητικές αξιολογήσεις των ατόμων λόγω του φύλου τους που προκύπτουν ως αποτέλεσμα των στερεοτύπων που επικρατούν. Βλ. σχετικά στο M.H. Lips, *Sex and Gender*, "Mayfield Publ. Co.", California 1988, 8-10.
4. Η ιστορία των νοοτροπιών αναφέρεται στη μελέτη των ασυνείδητων κοινωνικών πρακτικών και της συλλογικής και αυτόματης σκέψης μιας εποχής ή μιας κοινωνικής ομάδας. Η έννοια της "νοοτροπίας" εμπεριέχει την έννοια της "ιδεολογίας" και την υπερβαίνει. Βλ. στο F. Dosse, *Η Ιστορία σε Ψίγουλα* (μτφρ. Α. Βλαχοπούλου), "Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης", Ηράκλειο 1993, 230. G. Duby, "Η Ιστορία των νοοτροπιών" στο *Encyclopedie de la Pleiade, Ιστορία και Μέθοδοί της*, τ. Β', εκδ. "Μορφ. Ίδρ. Εθν. Τραπέζης", Αθήνα 1988, 237-277. J. Le Goff, "Οι νοοτροπίες: μια διφορούμενη ιστορία" στο Ζακ Λε Γκοφ, Πιέρ Νορά (Επιμ.), *Το έργο της ιστορίας* (μτφρ. Κλ. Μιτσοτάκη, Ν. Σαββάτης), τ.2, εκδ. "Ράππα", Αθήνα 1983, 48-68.

τα πιο κατάλληλα προς χρήση και ως τα πιο διαδεδομένα μεταξύ των διαφόρων δημοτικών σχολείων. Άλλωστε, οι σημειώσεις που υπάρχουν στα περιθώρια των σελίδων τους όπως και η κουρασμένη τους όψη μαρτυρούν, από μια διαφορετική πλευρά, τη "χρησιμότητα" και τη "χρησιμότητά" τους στη σχολική πράξη.

Τα συμβατικά χρονικά όρια της εργασίας μας προσδιορίζονται από το έτος 1952, όπου με το Ν. 2159 αναγνωρίζεται στις γυναίκες η δυνατότητα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι και το έτος 1975, διότι με το άρθρο 2, παράγραφος 2 του Συντάγματος του 1975 αναγνωρίζεται η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών⁵.

Η ύπαρξη της ανισότητας των φύλων εμφανίζεται ως ένα οικουμενικής εμβέλειας γεγονός⁶. Για την ανατροπή της υπάρχουσας κατάστασης σημαντική υπήρξε η δράση του "γυναικείου κινήματος"⁷. Πιο συγκεκριμένα, στη χώρα μας, οι "πατριαρχικές αντιλήψεις", μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του '80, είχαν και νομική κάλυψη μέσα από τις σχετικές διατάξεις του Αστικού Κώδικα και των Εργατικού, Οικογενειακού κι Εμπορικού Δικαίου⁸. Η νομική κατοχύρωση της ισότητας των φύλων έγινε με τη θέσπιση του Ν. 1329/1983, χωρίς, ωστόσο, η κίνηση αυτή να συνεπάγεται και την οριστική μεταβολή του προϋπάρχοντος *status quo*⁹.

Από τα ευρήματα των ερευνών σχετικά με τη θέση των φύλων στους διάφορους τομείς της κοινωνικής πραγματικότητας έχουμε να παρατηρήσουμε τα εξής:

α) Στο χώρο της οικογένειας οι άντρες εμφανίζονται ως υπεύθυνοι για την προστασία και την οικονομική συντήρησή της, ενώ οι γυναίκες ως κατάλληλες

5. Σχετικά με τη σημασία των συγκεκριμένων γεγονότων που καθορίζουν συμβατικά όρια της εργασίας μας βλ. στο Π.Δ. Δημάκης, *Στοιχεία Αστικού Δικαίου*, τ. Α', εκδ. "Σάκουλα", Αθήνα - Κομοτηνή 1976, σελ. 152-157.

6. Βλ. στο Ν. Σκουτέρη - Διδασκάλου, *Ανθρωπολογικά για το γυναικείο ζήτημα*, εκδ. "Ο Πολίτης", Αθήνα 1991, 24-25.

7. Βλ. στο Τζ. Μίτσελ, *Η εποχή της γυναίκας. Το Κίνημα: ιστορία και προοπτικές* (μτφρ. Μ. Αδαμάκη), εκδ. "Πύλη", Αθήνα 19814. Σχετικά με το γυναικείο κίνημα στην Ελλάδα βλ. στα Ε. Βαρίκα, *Η Εξέγερση των Κυριών. Η γένεση της φεμινιστικής συνείδησης στην Ελλάδα 1833-1907*, "Ίδρυμα Έρευνας και Παιδείας Εμπορ. Τράπεζας της Ελλάδος", Αθήνα 1987. Ε. Αβδελά, Α. Ψαρρά, *Ο Φεμινισμός στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου*, εκδ. "Τρηγόρη", Αθήνα 1985.

8. Σχετικά με την νομική άποψη του ζητήματος βλ. ενδεικτικά στο Ε. Μαραγκουδάκη, 1993, 6.π., 30-34.

9. Σχετικά με τις προσπάθειες για τη νομική κατοχύρωση της ισότητας των φύλων αλλά και τις ενστάσεις που διατυπώνονται ως προς την αποτελεσματική εφαρμογή της στην πράξη βλ. ενδεικτικά στα: Κ. Κασμάτη, Γ. Κουμάντος, Γ. Κραβαρίτου, Γ. Παπαδημητρίου, Α. Παπαχρήστου, Β. Φίλιας, Ζ. Χρονάκη - Παπαμίχου, *Ο Φάκελος της Ισότητας*, εκδ. "Οδυσσεύς", Αθήνα 1982. Κ. Πανταζή - Τζίφια, *Η θέση της γυναίκας στην Ελλάδα*, εκδ. "Νέα Σύνορα", Αθήνα 1984. Ρ. Κακλαμανάκη, *Η Θέση της Ελληνίδας στην Οικογένεια*, εκδ. "Καστανιώτη", Αθήνα 1984².

για την ανάληψη των οικοκυρικών φροντίδων και την ανατροφή των παιδιών¹⁰. Οι άνδρες όντας απαλλαγμένοι, σε μεγάλο βαθμό, από το βάρος των "ενδοοικογενειακών φροντίδων", ασχολούνται με τις επαγγελματικές τους υποθέσεις και την προώθηση των κοινωνικών ενδιαφερόντων τους κινούμενοι με ευχέρεια στον κοινωνικό χώρο. Οι γυναίκες, ακόμα κι αν εργάζονται, επιφορτίζονται με τα ενδοοικογενειακά βάρη, γεγονός που, συχνά, επιδρά αρνητικά τόσο στην ψυχοσωματική τους υγεία όσο και στον τομέα της επαγγελματικής τους εξέλιξης. Στο πλαίσιο της οικογένειας συμβαίνει και η πρωτογενής κοινωνικοποίηση των παιδιών σχετικά με το ρόλο του φύλου τους. Ο τρόπος αντιμετώπισης των τελευταίων από τους γονείς και τους οικείους, όπως λ.χ. η επιλογή ενδυμασίας και του χρωματισμού της, η επιλογή των παιχνιδιών, η ενθάρρυνση ή η αποθάρρυνση κάποιων συμπεριφορών, θέτει τις βάσεις για τον ενστερνισμό των κοινωνικά αποδεκτών στερεότυπων του φύλου τους και την ανάλογη προσαρμογή της κοινωνικής τους συμπεριφοράς¹¹.

β) Ως προς τον τρόπο της εκπαιδευτικής αντιμετώπισης των ανθρώπων ανάλογα με το φύλο τους σημειώνουμε τα εξής:

• Στο σχολείο συμβαίνει η δευτερογενής κοινωνικοποίηση των παιδιών σχετικά με το ρόλο του φύλου τους που, κατά κανόνα, ενισχύει τις αντίστοιχες επιδράσεις του οικογενειακού περιβάλλοντος. Εδώ καθοριστικής σημασίας θεωρείται ότι είναι η συμπεριφορά των εκπαιδευτικών, διότι αυτοί συνήθως ενστερνίζονται και προωθούν τις υφιστάμενες συλλογικές νοοτροπίες για τα δύο φύλα¹². Βέβαια, οι ευαισθητοποιημένοι εκπαιδευτικοί μπορούν να συνεισφέ-

10. Βλ. ενδεικτικά στα: A. Oakley, *The Sociology of Housework*, "Martin Robertson", London 1976. N. Chodorow, *The Reproduction of Mothering*, "Univ. of California Press", California 1978. S.F. Berk (Ed), *Women and Household Labor*, "Sage Publications", California 1980. R. Dale, G. Esland, R. Fergusson, M. Mac Donald (Eds), *Politics, Patriarchy and Practice*, The Open University, "The Falmer Press", Sussex 1981. E. Seiter, "Feminism and ideology: The terms of Women's Stereotypes", *Feminist Review*, 22, 1985, 58-81. Α. Μισέλ, *Κοινωνιολογία της Οικογένειας και του Γάμου* (μτφρ. Α.Μ. Μουσοπούρου), εκδ. "Gutenberg", Αθήνα 1985.

11. Βλ. ενδεικτικά στα: H.L. Rheingold, K. Cook, "The content of boys' and girls' rooms as an index of parents behavior", *Child Development*, 49, 1975, 459-463. R. Deem, *Women and Schooling*, "Routledge and Kegan Paul", London 1978, 30-32. A. Cann, A.K. Garnett, "Sex stereotype impacts on competence ratings by children", *Sex Roles*, 11, 2-3, 1984, 333-343. Χ.Δ. Κατάκη, *Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας*, εκδ. "Κέδρος", Αθήνα 1984, 83-114. A. Smithers, G.A. Smithers, "An exploratory study of sex role differentiation among young children", *Educational Review*, 36, 1984, 87-99.

12. Βλ. ενδεικτικά στα: A. J. H. Gaité, "Teacher's perceptions of Ideal Male and Female students. Male chauvinism in the Schools" στο J. Pottker, A. Fishel (Eds), *Sex bias in the Schools*, "Assoc. Univ. Press", 1978, 105-108. G. Weiner, "Sex differences in Mathematical Performance. A review of research and possible action" στο R. Deem (Ed), *Schooling for Women's Work*, "Routledge and Kegan Paul", London 1980, 76-86.

ρουν θετικά προς την κατεύθυνση της άμβλυνσης των ανισοτήτων μεταξύ των δύο φύλων στο πλαίσιο της σχολικής τάξης¹³.

• Στην Ελλάδα δινόταν κατά το παρελθόν προτεραιότητα στην εκπαίδευση των αγοριών γεγονός που εξηγεί την ύπαρξη υψηλών ποσοστών αναλφαριθμητισμού μεταξύ των γυναικών¹⁴. Η κατάσταση αυτή άρχισε ν' αλλάζει σταδιακά από τη δεκαετία του 1970 κ.ε., όπου έχουμε την ουσιαστική εφαρμογή της 9/χρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης των ελληνοπαίδων. Σήμερα στη χώρα μας η συμμετοχή των γυναικών στην εκπαίδευση έχει δυναμικό χαρακτήρα και η τάση που έχει διαμορφωθεί οδηγεί στην καθιέρωση της ισότητας μεταξύ των φύλων. Έτσι η διεκδίκηση της ισότητας αναφορικά με τη συμμετοχή των κοριτσιών στην βασική εκπαίδευση φαίνεται να μην έχει πλέον ιδιαίτερη σημασία, όσο η υποστήριξη του αιτήματος για την ισότητα των γυναικών στην απασχόληση και τον ακαδημαϊκό χώρο¹⁵.

• Το μεγαλύτερο ποσοστό κοριτσιών ακολουθεί το δρόμο της γενικής παρά της τεχνικοεπαγγελματικής εκπαίδευσης¹⁶, γεγονός που καθορίζει αναπόφευκτα και την εξειδίκευση των σπουδών τους στο επίπεδο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ακόμη, οι Σύμβουλοι Επαγγελματικού Προσανατολισμού επηρεάζονται συχνά από τις επικρατούσες συλλογικές νοοτροπίες για τα φύλα, γεγονός που τους οδηγεί στο ν' αποτρέπουν τις μαθήτριες από το ν' ακολουθήσουν κάποια συγκεκριμένα επαγγέλματα, που χαρακτηρίζονται ως ανδρικά¹⁷.

I. Ρομαο, "Αλλάζοντας τις αντιλήψεις δασκάλων και μαθητών για τους ρόλους των δύο φύλων" στο *Πρακτικά Συνεδρίου Ισότητα και Εκπαίδευση*, 2-5 Μαΐου 1985, Θεσσαλονίκη, 75-90. Β. Λαμπροπούλου, Μ. Γεωργουλέα, "Οι ρόλοι των φύλων μέσα από την εκπαίδευση", *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 46, 1989, 58-69.

13. Βλ. στα: H.M. Fair, *Teacher's Role: Identifying and Overcoming Sex Bias in Classroom Management*, "Colorado State Dept. of Education", Denver 1980. G. Randall, "Gender differences in pupil teacher interaction in workshops and laboratories" στο G. Weiner, M. Amot (Eds), *Gender under Scrutiny: New Inquiries in Education*, The Open University, London 1987, 163-172.

14. Βλ. στα Σ. Ζιώγου - Καραστεργίου, *Η Μέση Εκπαίδευση των Κοριτσιών στην Ελλάδα (1830-1893)*, εκδ. "Ι.Α.Ε.Ν.", Αθήνα 1986. Μ. Ηλιού, *Εκπαιδευτική και Κοινωνική Δυναμική*, εκδ. "Πορεία", Αθήνα 1984.

15. Βλ. στο Γ. Κοντογιαννοπούλου - Πολυδωρίδη, "Το γυναικείο φύλο στην εκπαίδευση" στο τ.ι., *Εκπαιδευτική Πολιτική και Πρακτική. Κοινωνιολογική Ανάλυση*, εκδ. "Ελληνικά Γράμματα", Αθήνα 1995, 97-122.

16. Βλ. ό.π., 100 όπου παρατίθεται ο Πίνακας 5.1 που δείχνει για την τάση την περίοδο 1960-1986.

17. Βλ. A. Steinmann, "Female role perception as a factor in Counseling" στο J. Pottker, A. Fishel (Eds), 1978, 230-238. Επίσης, στον ίδιο τόμο W.C. Bingham, "Counselors view Women and Work: Accuracy of Information", ό.π., 239-246. Ε. Μακρίδου, Ι. Τέττερη, "Τα στερεότυπα για τους ρόλους των δύο φύλων και ο σχολικός επαγγελματικός προσανατολισμός (ΣΕΠ)" στο *Πρακτικά του συνεδρίου Ισότητα και Εκπαίδευση*, ό.π.,

• Στον τομέα σπουδών τριτοβάθμιου επιπέδου η ανισότητα εντοπίζεται στην εξειδίκευση της φοίτησης των φύλων στις διάφορες πανεπιστημιακές σχολές (οι γυναίκες ακολουθούν τις θεωρητικές επιστήμες και τις σχολές καλών τεχνών ενώ οι άνδρες τις σχολές θετικής κατεύθυνσης), στην πραγματοποίηση μεταπτυχιακών σπουδών και στην προοπτική επαγγελματικής απασχόλησης κι εξέλιξης των γυναικών στην ακαδημαϊκή κοινότητα¹⁸.

γ) Από τη μελέτη της βιβλιογραφίας για τη σχέση μεταξύ φύλου κι επαγγελματικής απασχόλησης προκύπτουν τα ακόλουθα:

• Στο μεγαλύτερο τμήμα γυναικών χαμηλού κοινωνικού και μορφωτικού status επικρατεί η άποψη για το ασυμβίβαστο μεταξύ οικογένειας κι εξωοικιακής γυναικείας απασχόλησης. Γι' αυτό κι από την πλευρά τους εκφράζεται, συχνά, η επιθυμία για εγκατάλειψη της εργασίας μετά το γάμο¹⁹.

• Η απασχόληση των γυναικών στη χώρα μας επικεντρώνεται κυρίως στον πρωτογενή (γεωργία - κτηνοτροφία) και στον τριτογενή τομέα (υπηρεσίες). Η γυναικεία εργασία στα πλαίσια του δευτερογενούς τομέα εντοπίζεται σ' εκείνους τους κλάδους της ελαφριάς βιομηχανίας, που δεν απαιτείται υψηλό επίπεδο εξειδίκευσης²⁰. Βέβαια, πολλές γυναίκες υποαπασχολούνται ή συμμετέχουν στις διάφορες οικογενειακές επιχειρήσεις ως συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη²¹. Η συγκεκριμένη εργασιακή εικόνα των γυναικών συνδυαζόμενη με τις αυξημένες οικογενειακές τους υποχρεώσεις, επιδρά στη διαμόρφωση υψηλών ποσοστών γυναικείας ανεργίας κι ανισότητας σχετικά με το ύψος των καταβαλλόμενων σε αυτές αμοιβών²².

153-161. Σπ. Κρίβας, "Η συνεισφορά των θεωριών επαγγελματικής εκλογής στην συμβουλευτική πρακτική κατά την διαδικασία εκλογής επαγγέλματος", *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 33, 1987, 29-36 και 34, 1987, 55-63.

18. Βλ. στα έργα της Μ. Ηλιού, 1984 και: "Women in the Academic Profession: evolution or stagnation?", *Higher Education*, 17, 6, 1988, 505-534. "Οι γυναίκες Πανεπιστημιακοί: Εξέλιξη της θέσης του ή στασιμότητα;", *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 70, 1988, 3-24. Επίσης βλ. στο Α. Φραγκουδάκη, *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Θεωρίες για την κοινωνική ανισότητα στο σχολείο*, εκδ. "Παπαζήση", Αθήνα 1985.

19. Βλ. για τα σχετικά ερευνητικά αποτελέσματα στο Α. Μουσσούρου, *Γυναικεία απασχόληση και οικογένεια στην Ελλάδα και αλλού*, εκδ. "Εστία", Αθήνα 1986, 97-98.

20. Βλ. G. Psacharopoulos, "Sex Discrimination on the Greek Labor Market", *Modern Greek Studies*, 1, 2, 1983, 339-353. Ε. Πετρινώτη, "Εξέλιξη και επιπτώσεις της νέας τεχνολογίας", *Ο Αγώνας της Γυναίκας*, 18, 1983, 14-16. Κ. Πανταζή - Τζίφα, 1984, 31 κ.ε. Α. Μουσσούρου, 1986, 65 κ.ε.

21. Βλ. Α. Δήμου, "Η μερική απασχόληση: Ένα γυναικείο φαινόμενο", *Σύγχρονα Θέματα*, 40, 1989, 55-60. Ι. Παπαγαρουφάλη, "Φεμινισμός και Εργασία: Διέξοδοι και Αδιέξοδα", *Σύγχρονα Θέματα*, 40, 1989, 91-101.

22. Βλ. στα: Σ. Βουτυρά, *Η γυναίκα στη μισθωτή εργασία*, εκδ. "Παπαζήση", Αθήνα 1981. G. Psacharopoulos, 1983, ό.π. Α. Μουσσούρου, 1986, ό.π., 158-161. Ν. Βαΐου, Μ. Στρατηγάκη, 1989, ό.π. Γ. Κραβαρίτου, "Οι γυναίκες στη μεταμοντέρνα κοινωνία:

- Η ανισότητα μεταξύ των φύλων εντοπίζεται και στο επίπεδο της ιεραρχικής εξέλιξης ακόμα και στην περίπτωση επαγγελμάτων, που οι γυναίκες είναι αριθμητικά περισσότερες²³. Κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες οι γυναίκες διεκδικούν όλο και περισσότερο την απασχόλησή τους στο δημόσιο τομέα διότι η μισθολογική ισότητα και η προαγωγή στην ιεραρχία φαίνονται ως περισσότερο εγγυημένες απ' ό,τι στον ιδιωτικό τομέα²⁴.
- Στους διάφορους επιστημονικούς τομείς απασχόλησης οι γυναίκες επιλέγουν ειδικότητες που ανταποκρίνονται στα χαρακτηριστικά της προσφοράς υπηρεσιών (εκπαιδευτικός, κοινωνική λειτουργός, νοσηλεύτρια). Ακόμη, παρά τη διείσδυση των γυναικών στα κατά κανόνα θεωρούμενα ως "ανδρικά" επαγγέλματα (λ.χ. γιατρός, μηχανικός, δικηγόρος) αυτές επιλέγουν συνήθως ειδικότητες που αντιστοιχούν στα παραδοσιακά γυναικεία ενδιαφέροντα (λ.χ. συμβολαιογράφος, παιδίατρος, μικροβιολόγος)²⁵. Αναμφισβήτητο γεγονός από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 κ.ε. είναι η αύξηση του αριθμού των γυναικών μελών Δ.Ε.Π. στα Πανεπιστήμια, που εντοπίζονται κυρίως στις σχολές θεωρητικής κατεύθυνσης²⁶.

Ερευνητική υπόθεση

Από τη θεωρητική προσέγγιση του ζητήματος, που εξετάζουμε, προκύπτει ότι τα κυρίαρχα κοινωνικά στερεότυπα ευνοούν τη διατήρηση των κοινωνικών ανισοτήτων εις βάρος των γυναικών. Η τάση αυτή είναι αναμενόμενο να διατηρείται και στο χώρο της εκπαίδευσης. Επειδή τα βιβλία των σχολικών εορτών, που θα αναλύσουμε στη συνέχεια, επιχειρούν ν' αναδείξουν διάφορες όψεις από την κοινωνική πραγματικότητα της εποχής τους και λόγω, ακριβώς, της χρησιμότητας και του συγκεκριμένου ρόλου τους στο επίπεδο της σχολικής πράξης, θεωρούμε ότι, ενδεχομένως, μέσα από το περιεχόμενό τους προωθούνται οι κυρίαρχες κοινωνικά συλλογικές νοοτροπίες, που υποστηρίζουν και προβάλλουν την ανισότητα μεταξύ των δύο φύλων.

φτωχότερες ή πλουσιότερες;", *Σύγχρονα Θέματα*, 40, 1989, 25-30. Ε. Παυλίδου, "Γυναίκα και εργασία: Οικονομικές προσεγγίσεις των διακρίσεων στην αγορά εργασίας", *Σύγχρονα Θέματα*, 40, 1989, 39-46.

23. Βλ. στα Κ. Παναζή - Τζίφα, 1984 και Λ. Μουσοπούλου, 1986.

24. Βλ. στο Γ. Κοντογιαννοπούλου - Πολυδωρίδη, 1995, 117.

25. Βλ. στο Ν. Τάκαρη, *Η γυναίκα από την αρχαιότητα ως την τεχνολογική επανάσταση*, Αθήνα 1984. Ε. Κανταρτζή, *Η εικόνα της γυναίκας. Διαχρονική έρευνα των αναγνωστικών βιβλίων του Δημοτικού Σχολείου*, εκδ. "Κυριακίδη", Θεσσαλονίκη 1991, 62-64.

26. Βλ. στο Γ. Κοντογιαννοπούλου - Πολυδωρίδη, 1995, 116-117.

Μέθοδος

Η διερεύνηση του θέματος που διαπραγματευόμαστε θα γίνει με τη χρήση της μεθόδου της Ανάλυσης Περιεχομένου (Content Analysis)²⁷ στις δύο μορφές της, την ποσοτική και την ποιοτική, τις οποίες και θεωρούμε ως συμπληρωματικές και αλληλένδετες μεταξύ τους. Πιο συγκεκριμένα, με τη χρήση της ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου φανερώνεται ο βαθμός εμφάνισης των διαφόρων κατηγοριών και η έμφαση που δίνεται σε καθεμιά από αυτές. Επίσης, με τη χρήση της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου επιτυγχάνεται η ερμηνεία των λεπτομερειών, που συνθέτουν την εικόνα του περιεχομένου των εξεταζόμενων κειμένων²⁸.

Η έρευνά μας θα επικεντρωθεί στις σελίδες των βιβλίων των σχολικών εορτών που αναφέρονται στις εκδηλώσεις της ατομικής, της σχολικής και της κοινωνικής ζωής. Κι αυτό, διότι μέσα από τα συγκεκριμένα κείμενα παρουσιάζεται η πραγματικότητα μέσα στην οποία ζουν οι μαθητές. Πιο συγκεκριμένα, στην εργασία μας εντάσσονται τα κείμενα εκείνα που αναφέρονται στις διάφορες σχολικές δραστηριότητες (έναρξη μαθημάτων, εορτασμός αποκριάς, λήξη μαθημάτων), στο φυσικό περιβάλλον και στην κοινωνική, οικογενειακή και προσωπική ζωή του παιδιού. Εξαιρούνται τα κείμενα εκείνα που προορίζονται για τις διάφορες εθνικές και θρησκευτικές εορταστικές εκδηλώσεις. Και τούτο, διότι σε αυτά αποτυπώνονται τα ίδια περίπου "διαχρονικά" μηνύματα, που στοχεύουν στην ανάταση του εθνικού και θρησκευτικού φρονήματος και τα οποία, συχνά, μέσα στο περιεχόμενο των συγκεκριμένων κειμένων προσλαμβάνουν έναν μυστηριακό χαρακτήρα.

Οι πηγές της εργασίας μας εντοπίζονται στα πιο διαδεδομένα βιβλία σχολικών εορτών, που ανευρίσκονται στο μεγαλύτερο μέρος των βιβλιοθηκών των Δημοτικών Σχολείων του νομού Αχαΐας. Μάλιστα, στις σελίδες τους είναι έκδηλα τα σημάδια - αποτυπώματα από τη συχνή χρησιμοποίησή τους. Πρόκειται για τα εξής εγχειρίδια²⁹:

27. Σχετικά με τη μέθοδο της Ανάλυσης Περιεχομένου (Content Analysis) βλ. ενδεικτικά στα ακόλουθα εγχειρίδια: B. Berelson, *Content Analysis in Communication Research*, "Hafner Press", N.Y. 1952. O. Holsti, *Content Analysis for the Social Studies and Humanities*, "Addison-Wesley Publ. Co", Philippines 1969. M. Grawitz, *Methodes des sciences sociales*, "Daloz", Paris 1979. M.I. Βάμβουκας, *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*, "Γρηγόρης", Αθήνα 1988.
28. Βλ. στο Γ. Κουστουράκης, "Μεθοδολογία της έρευνας: Η μέθοδος της Ανάλυσης Περιεχομένου" στο Χ. Τερέζης, Γ. Κουστουράκης, *Μεθοδολογικά Προλεγόμενα στη Διδακτική των Θρησκευτικών*, τ. Α', εκδ. "Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός", Αθήνα 1996, 29-30. Επίσης, στο τ.ί., *Όψεις της Εθνικής Ταυτότητας στα σχολικά εγχειρίδια Γλώσσας και Ιστορίας του Δημοτικού Σχολείου: Η περίπτωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (1958/59-1997)*, Ανέκδοτη Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα 1997, 155-156.
29. Στο εξής η παραπομπή στις συγκεκριμένες πηγές της έρευνάς μας θα γίνεται με τη χρησιμοποίηση των κωδικών, που αναγράφονται μπροστά από τ' όνομά τους.

- Ε.1. - Κ. Βασιλόπουλου, *Παιδική Αυλαία*, Αθήναι 1969.
 Ε.2. - Λ. Γαβαλά, Χ. Σακελλαρίου, *Σχολικές Γιορτές*, εκδ. "Καγιάφα", Πάτραι - Αθήναι.
 Ε.3. - Σπ. Ζήση, *Παιδικό Θέατρο*, εκδ. "Λουκόπουλου", Αθήναι χ.χ.ε.
 Ε.4. - Μ. Κατσίνης, *Μεγάλη Ανθολογία Σχολικών Ποιημάτων*, εκδ. "Σ.Κοντός - Δ. Φυλαχτός", Αθήνα χ.χ.ε.
 Ε.5. - Σ.Π. Παπαδάκη, *Σχολική Σκηνή*, εκδ. "Ν. Αλικιάτης", Αθήναι χ.χ.ε.
 Ε.6. - Φ. Παπαστεργίου, Ν. Κοσμά, *Τα παιδιά γιορτάζουν*, εκδ. "Α.Θ. Πούντζα", Εν Αθήναις χ.χ.ε.
 Ε.7. - Χ. Σακελλαρίου, *Θησαυρός Σχολικών Εορτών*, εκδ. "Καγιάφα", Αθήναι - Πάτραι 1961.
 Ε.8. - Τ.Γ. Σίσκου, *Σχολικό Θέατρο*, εκδ. "Ι. Σιδέρη", Αθήναι χ.χ.ε.
 Ε.9. - Ν.Α. Σκόπα, *Η Γιορτή μας με 100 διαλεχτά έργα*, εκδ. "Λουκόπουλου", Αθήναι 1972.

Το σχήμα της ανάλυσης του ερευνητικού μας υλικού είναι σύνθετο. Αποτελείται από τις μονάδες ανάλυσης και τις μονάδες καταγραφής³⁰. Ως μονάδα ανάλυσης λαμβάνεται το "κείμενο", διότι το κάθε κείμενο παρουσιάζεται ως αυτοδύναμη ενότητα με συγκεκριμένη στοχοθεσία και νοηματικό περιεχόμενο. Ως μονάδα καταγραφής, που ανευρίσκεται μέσα στις διάφορες μονάδες ανάλυσης, λαμβάνεται το "θέμα". Πρόκειται για το μικρότερο τμήμα του περιεχομένου που με βάση τα νοηματικά του χαρακτηριστικά εντάσσεται σε μια συγκεκριμένη κατηγορία ανάλυσης³¹. Ως μονάδα συμφραζομένων³², που βοηθά στη διευκρίνιση του νοήματος κάθε "θέματος" λαμβάνεται το κείμενο.

Μετά την επισήμανση των μονάδων ανάλυσης γίνεται η εκτενέστερη διερεύνηση των στοιχείων του νοηματικού περιεχομένου τους με στόχο τον προσδιορισμό των διαφόρων μονάδων καταγραφής (θεμάτων), που αντιστοιχούν στις διάφορες κατηγορίες ανάλυσης. Ο προσδιορισμός των συγκεκριμένων κατηγοριών έγινε μετά την προκαταρκτική μελέτη των πηγών της έρευνας λαμβάνοντας, ταυτόχρονα, υπόψη τα δεδομένα της θεωρίας. Οι κατηγορίες ανάλυσης του υλικού μας είναι:

Α. Φύλο και οικογένεια:

- A.1. Οικονομική συντήρηση της οικογένειας.
 A.2. Οικοκυρικές δραστηριότητες.
 A.3. Ανατροφή των παιδιών.
 A.4. Παιδί και οικογένεια:
 .4.1. Παιδί και Γονείς.

30. Σχετικά με το συγκεκριμένο σχήμα ανάλυσης βλ. στα: Γ. Σ. Κουστουράκης, 1996, 33-36 και τ.έ., 1997, 163.

31. Βλ. Β. Bereison, 1952, 146 και Ο. Holsti, 1969, 116.

32. Βλ. στο Ο. Holsti, 1969, 116.

- .4.2. Γονείς και οικείοι (αδέλφια - παππούδες κλπ.)
- .4.3. Δραστηριότητες των παιδιών στα πλαίσια της οικογένειας.
- 4. A.5. Οικογενειακές σχέσεις - διευθέτηση των οικογενειακών υποθέσεων.
 - B. *Σχολείο και Φύλο:*
 - B.1. Εκπαιδευτικοί και σχολείο.
 - B.2. Μαθητές και σχολείο.
 - B.3. Προσδοκίες των μαθητών κι αποτελέσματα από τη σχολική φοίτηση.
 - Γ. *Παιχνίδι και Φύλο:*
 - Γ.1. Παιχνίδια κοριτσιών.
 - Γ.2. Παιχνίδια αγοριών.
 - Γ.3. Κοινά παιχνίδια αγοριών και κοριτσιών.
 - Δ. *Φύλο και Εργασία:*
 - Δ.1. Γυναικεία εργασία - κατευθύνσεις.
 - Δ.2. Ανδρική εργασία - κατευθύνσεις.
 - Δ.3. Παιδιά και μελλοντικές εργασιακές προσδοκίες:
 - .3.1. Εργασιακές προσδοκίες κοριτσιών.
 - .3.2. Εργασιακές προσδοκίες αγοριών.
 - Δ.4. Παιδική εργασία και απασχόληση.
 - E. *Φύλο και κοινωνικός χώρος:*
 - E.1. Κίνηση γυναικών - κοριτσιών στον κοινωνικό χώρο, εκδήλωση ενδιαφερόντων και ανάληψη δραστηριοτήτων.
 - E.2. Κίνηση ανδρών - αγοριών στον κοινωνικό χώρο, εκδήλωση ενδιαφερόντων και ανάληψη δραστηριοτήτων.

Κατά τον προσδιορισμό των παραπάνω κατηγοριών έγινε προσπάθεια ώστε οι αυτές ν' ανταποκρίνονται στους κανόνες της αντικειμενικότητας, της εξαντλητικότητας, της καταλληλότητας και του αμοιβαίου αποκλεισμού³³. Μάλιστα, όταν μέσα στην ίδια μονάδα ανάλυσης υπάρχουν περισσότερα από ένα ευρήματα της ίδιας κατηγορίας, κατά τον ποσοτικό υπολογισμό σημειώνουμε μία φορά την ύπαρξή του, διότι με τον τρόπο αυτό εξουδετερώνουμε την παράσιτη μεταβλητή που, ενδεχομένως, εισάγουν οι ιδιομορφίες του κάθε κειμένου³⁴.

Αποτελέσματα

Στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται τ' αποτελέσματα της ανάλυσης περιεχομένου των πηγών της έρευνάς μας. Από αυτόν προκύπτει ότι το ερευνητικό υλικό

33. Βλ. στα Β. Berelson, 1952, 147-168 και Μ. Βάμβουκας, 1988, 274-275. Οίκοθεν, ωστόσο, νοείται πως οι κατηγορίες αυτές, σ' ένα δεύτερο επίπεδο εξέτασης, συνάπτονται εννοιολογικά, κατά το ότι αντανακλούν ιδιαίτερους τρόπους παρουσίας και έκφρασης της ίδιας θεματικής ενότητας.

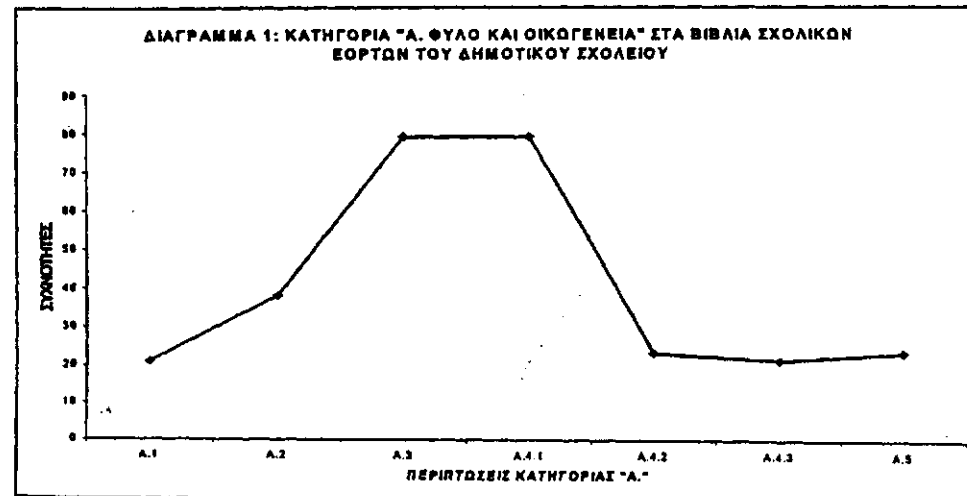
34. Βλ. στο Μ. Σακαλάκη, Κοινωνικές Ιεραρχίες και Σύστημα Αξιών, εκδ. "Κέδρος", Αθήνα 1984, 69.

έδωσε 320 "μονάδες ανάλυσης" και 642 "μονάδες καταγραφής" (θέματα). Το μεγαλύτερο μέρος τους προέρχεται από το Ε.4 εγχειρίδιο, το οποίο και αποτελεί μια εκτεταμένη ανθολογία σχολικών ποιημάτων, που περιλαμβάνει το σύνολο σχεδόν των αποδεκτών για κάθε σχολική εορτή έργων.

Πίνακας 1
Αποτελέσματα της Ανάλυσης Περιεχομένου των πηγών της έρευνάς μας

Εγχειρίδιο Σχολικών Εορτών	Μονάδες Ανάλυσης (Κείμενα)	Μονάδες Καταγραφής (Θέματα)
E.1	34	79
E.2	19	49
E.3	11	41
		293
		22
E.6	6	20
E.7	11	28
E.8	12	23
E.9	49	87
ΣΥΝΟΛΟ	320	642

Στο Διάγραμμα 1 παρουσιάζεται η εμφάνιση της κατηγορίας "Α. Φύλο και Οικογένεια" στις σελίδες των εξεταζόμενων εγχειριδίων. Από αυτό προκύπτει ότι το μεγαλύτερο βάρος δίνεται στις περιπτώσεις "Α.3. Ανατροφή των παιδιών", "Α.4.1. Παιδί και οικογένεια" και "Α.2. Οικοκυρικές δραστηριότητες".

Από την ποιοτική ανάλυση του ερευνητικού μας υλικού σχετικά με τη συγκεκριμένη κατηγορία προκύπτουν τα εξής:

- Η εξωοικιακή εργασία αποτελεί αποκλειστική υπόθεση των ανδρών. Ο πατέρας παρουσιάζεται ν' αγωνίζεται σκληρά και να μοχθεί ολημερίς για να συντηρήσει την οικογένειά του. Γι' αυτό και η ημέρα της πληρωμής του είναι ημέρα ανακούφισης για την τελευταία διότι με το μισθό του μπορεί να εξασφαλίσει τα προς το ζην και να εξοφλήσει τις οφειλές της προς τα καταστήματα της συνοικίας. Ο πατέρας *"είναι στήριγμα στο σπίτι, περηφάνεια και χαρά"* (E.9, 183, 283)³⁵. Ο θάνατός του συνεπάγεται δυστυχία και φτώχεια για την οικογένεια. Σοβαρά προβλήματα δημιουργούνται όταν ο πατέρας είναι άνεργος ή τσιγκούνης.
- Η γυναίκα έχει την εποπτεία του σπιτιού, που αποτελεί και το φυσικό της χώρο, γι' αυτό και η ευθύνη των οικοκυρικών δραστηριοτήτων ανήκει ολοκληρωτικά σε αυτήν. Η ιδιότητα της οικοκυράς συνδυάζεται, συνήθως, με το ρόλο της μητέρας. Η τελευταία *"υπηρετεί"* τον πατέρα, που γυρίζει κουρασμένος στο σπίτι. Η ίδια, άλλωστε, φαίνεται ότι τον στέλνει στις εξωτερικές δουλειές ενώ για τον εαυτό της επιλέγει τις οικιακές δραστηριότητες. Αρνητικό χαρακτηριστικό για τις γυναίκες νοικοκυρές είναι το κουτσομπολιό: *"στις γειτόνισσες γυρίζει και μωρολογεί τα ίδια"* (E.7, 34, 125).
- Η ανατροφή των παιδιών αποτελεί κύριο κι αποκλειστικό έργο της μητέρας. Η τελευταία τα μεγαλώνει με τρυφερότητα, στοργή και πόνο ψυχής. Τα φροντίζει με αυταπάρηση στις αρρώστιες τους. Τα συμβουλεύει, τα νουθετεί, ενδιαφέρεται για τη μόρφωσή τους και τα οδηγεί στο σχολείο. Η πάμπωχη πολύτεκη μητέρα δεν δέχεται να παραχωρήσει κάποιο από τα τέκνα της για υιοθεσία, ακόμα κι αν αυτή η πράξη της θα βελτιώνε ριζικά και με θετικό τρόπο τη ζωή των υπολοίπων. Αντίθετα, συνεχίζει ν' αγωνίζεται σκληρά, ώστε να τ' αναστήσει με το *"αίμα της καρδιάς της"* (E.4, 617, 442-443). Γι' αυτό και χαρακτηρίζεται ως η θεία βρύση και το θεμέλιο της ζωής των παιδιών. Επίσης, εμφανίζεται ως το στήριγμα και ο φύλακας άγγελός τους. Τα παιδιά θεωρούνται ως ο *"θησαυρός της μητέρας"*, καθώς αυτή αντλεί από το γονεϊκό της ρόλο κύρος, αξία και σεβασμό.
- Ο σεβασμός και η αγάπη των γονέων αποτελεί ύψιστο ηθικό νόμο για τα παιδιά. Από άποψη οικειότητας πλησιέστερα προς αυτά βρίσκεται η μητέρα. Ο δεσμός μητέρας - παιδιού παρουσιάζεται ως ιδιαίτερα ισχυρός. Γι' αυτό και τα παιδιά συναισθάνονται κι ομολογούν ότι η προσωπικότητα, το *"είναι"* της *"μητέρας"* σφράγισε την ύπαρξή τους, καθόρισε τον σκοπό της ζωής τους κι επέ-

35. Οι παραπομπές μας γίνονται με την παράθεση κατά σειρά: α) του κωδικού του βιβλίου σχολικών εορτών από το οποίο είναι παρμένο το συγκεκριμένο παράθεμα, β) του αύξοντα αριθμού κειμένου σε αυτό και γ) του αριθμού σελίδας μέσα στην οποία το *"θέμα"* αυτό ανευρίσκεται.

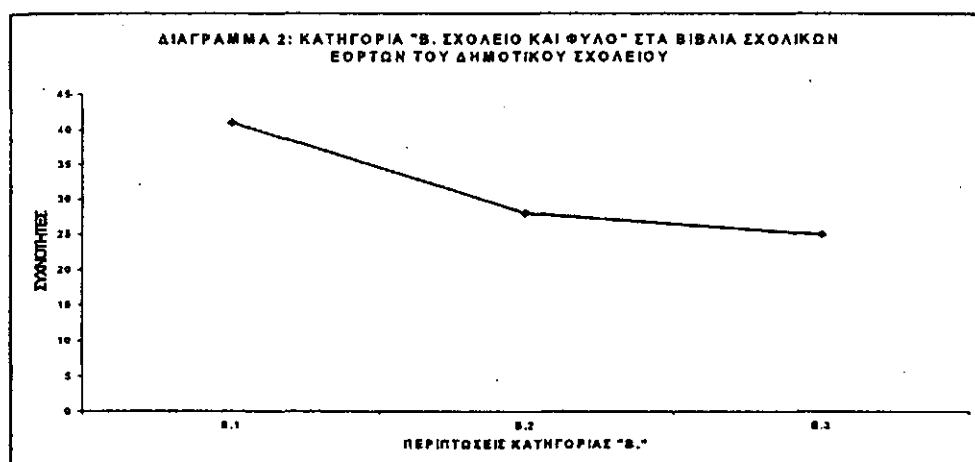
δρασε στη διαμόρφωση της δικής τους προσωπικότητας: "Μητέρα προέκταση του δικού μας εγώ" (Ε.4, 574, 417). "Φέρνω τη Μητέρα μου σ' όλα τα κύτταρά μου επάνω ζαπλωμένη!... Φέρνω τη Μητέρα μου μ' όλο το σύμπαν του εαυτού μου αγκαλιασμένη!" (Ε.4, 615, 441). Τραυματική εμπειρία για το παιδί είναι ο χαμός της μητέρας του. Σε μια τέτοια περίπτωση η μορφή της αναπληρώνεται αναγκαστικά από τον πατέρα. Τα παιδιά αγαπούν τη μητέρα τους και σέβονται τον πατέρα τους, τον οποίον και περιμένουν κάθε βράδυ να γυρίσει στο σπίτι κομίζοντάς τους υλικά αγαθά. Τα παιδιά επιζητούν την αγάπη και το αγκάλιασμα του πατέρα τους, αλλά ο τελευταίος συνήθως δεν ανταποκρίνεται στις προσδοκίες τους. Ο πατέρας έχει ιδιαίτερη αδυναμία στο γιο του, στον οποίο και μαθαίνει τα χαρακτηριστικά του ανδρικού ρόλου. Το κορίτσι αισθάνεται ασφάλεια και σιγουριά όταν είναι μαζί με τον πατέρα και αντιμετωπίζεται από αυτόν με στοργή, σύνεση και σοβαρότητα. Ο πατέρας, σε γενικές γραμμές, είναι για τα παιδιά του ένας "γνωστός - άγνωστος". Τα τελευταία τον γνωρίζουν πραγματικά μόνον όταν ως γέρος κι απόμαχος της ζωής παραμένει αναγκαστικά στο σπίτι.

- Τα οικεία πρόσωπα των παιδιών είναι η γιαγιά, ο παππούς, τ' αδέρφια και ο νουνός. Η γιαγιά αποτελεί "γλυκιά συντροφιά" για τα εγγόνια της, καθώς τα φροντίζει με στοργή, γνέθει τη ρόκα της δίπλα στο τζάκι πλέκοντάς τους ενδύματα και τους διηγείται ιστορίες. Ο παππούς εμφανίζεται ως ένας σοφός και καλοσυνάτος άνθρωπος, που διδάσκει τα εγγόνια του και ειδικά τα αγόρια, τους δίνει χατζηλίκι και τους αγοράζει γλυκά. Τα τελευταία τον σέβονται φιλώντας του το χέρι, τον ενημερώνουν για την πρόοδό τους στο σχολείο κι ακούν τις συμβουλές του. Τέλος, ο νουνός προσφέρει χρήματα και γλυκίσματα στο βαφτιστήρι του.

- Τα παιδιά κι ειδικά τα κορίτσια διακρίνονται από την έντονη θρησκευτικότητα τους, καθώς γονατίζουν μπροστά στις εικόνες και προσεύχονται για την προστασία των γονέων και των οικείων. Η συμμετοχή τους στην κυριακάτικη Θεία Λειτουργία αποτελεί ηθικό καθήκον. Τα κορίτσια στο πλαίσιο της οικογένειας ασχολούνται με το νοικοκυριό και παράλληλα προετοιμάζουν την προίκα τους. Επίσης αντικαθιστούν επάξια την μητέρα τους στην περίπτωση που αυτή αρρωστήσει. Τ' αγόρια εμφανίζονται να είναι επιμελή, ευκίνητα, δημιουργικά και υπεύθυνα τακτοποιώντας μόνα τις προσωπικές τους υποθέσεις. Τα φτωχά παιδιά παρουσιάζονται να ωριμάζουν πιο γρήγορα απ' ό,τι τα συνομήλικά τους και η συμπεριφορά τους είναι ταυτόσημη με αυτή των ενηλίκων.

- Την πρώτη και κυρίαρχη θέση στην οικογενειακή ιεραρχία κατέχει ο πατέρας. Αυτός λαμβάνει τις σημαντικές αποφάσεις για την οικονομική διαχείριση της οικογένειας και τη μόρφωση του γιου του, χωρίς, συνήθως, ν' αποδέχεται τη γνώμη της συζύγου του. Ο πατέρας παρουσιάζεται να διατάζει και να ελέγχει τη σύζυγό του όσον αφορά την εκπλήρωση των οικογενειακών της καθηκόντων.

Αυτός χαρακτηρίζεται ως νοικοκύρης και αρχηγός του σπιτιού, ενώ η γυναίκα θεωρείται ως το θεμέλιο επάνω στο οποίο στηρίζεται η οικογένεια. Δυσάρεστες οικογενειακές καταστάσεις δημιουργούνται όταν ο πατέρας συμπεριφέρεται άσχημα ή όταν η γυναίκα - σύζυγος είναι σπάταλη. Οι γονείς εμφανίζονται να δέρνουν τα παιδιά τους για να τα κάμουν ανθρώπους "καλούς στην κοινωνία" (Ε.1, 31, 87). Χρέος του πατέρα είναι η αποκατάσταση των κοριτσιών και των γιών του. Στην περίπτωση που αυτός δεν βρίσκεται στη ζωή τότε η μητέρα και τα μεγαλύτερα αδέρφια αποφασίζουν για την τύχη της κόρης χωρίς, όμως, να λαμβάνουν υπόψη τη γνώμη και τις επιθυμίες της. Για να προικίσει ο γιος την αδελφή του συνήθως ξενιτεύεται. Ο ρόλος των παππούδων είναι επικουρικός. Συχνά οι σχέσεις μεταξύ γαμπρού και πεθεράς είναι κακές. Ο παππούς, στην περίπτωση που απουσιάζει ο πατέρας παρεμβαίνει, ως πιο γνωστικός, για την επίλυση των οικογενειακών προβλημάτων.

Στο Διάγραμμα 2 εμφανίζεται η κατανομή των περιπτώσεων της κατηγορίας "B. Σχολείο και Φύλο" στο περιεχόμενο των εγχειριδίων, που μελετάμε. Από τη μελέτη των στοιχείων του συγκεκριμένου Διαγράμματος προκύπτουν τα ακόλουθα:

- Η μορφή του δασκάλου και ο διδακτικός του λόγος κυριαρχούν στο πλαίσιο της σχολικής κοινότητας. Τα χαρακτηριστικά της τελευταίας είναι η σοβαρότητα, η αποστήθιση και η τιμωρία όταν οι μαθητές δεν ανταποκρίνονται στις υποχρεώσεις τους: "Μπορεί πολλά να πάθουμε, το μάθημα αν δεν μάθουμε απέξω κι ανακατωτά" (Ε.3, 9, 107). "Κι όποιος δεν edιάbασε δυο ξυλιές θ' αρπάξη" (Ε.4, 941, 646). Οι δάσκαλοι φαίνεται να μην ανέχονται τις κοινωνικές διακρίσεις, γι' αυτό και τιμωρούν το ξιπασμένο πλουσιόπαιδο. Η ποσοτική παρουσία των δύο φύλων ως εκπαιδευτικών είναι ισότιμη στις σελίδες των βιβλίων που ε-

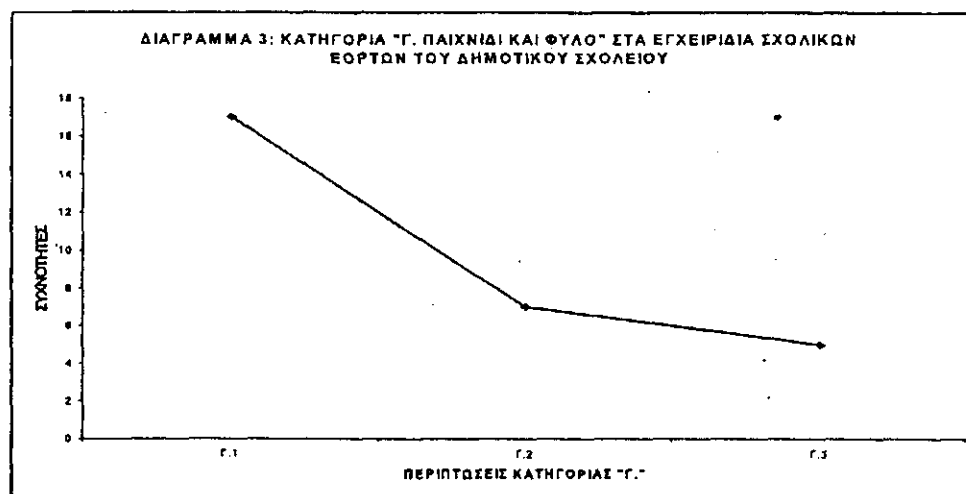
ρευνάμε. Όμως μόνο ο άνδρας γίνεται γυμνασιάρχης. Ο δάσκαλος παρουσιάζεται ως πνευματικός και φιλόστοργος πατέρας των παιδιών και η δασκάλα ως αληθινή τους μητέρα. Γι' αυτό κι οι μαθητές τους οφείλουν σεβασμό. Η εικόνα της δασκάλας χρωματίζεται αρνητικά, καθώς εμφανίζεται να είναι αυταρχική κι ενίοτε νευρική καταφεύγοντας εύκολα στην τιμωρία των μαθητών της: "Άρρησα και θα φάω ξύλο στο σχολείο από τη δασκάλα" (Ε.5, 2, 21). "Η κυρία ποιόν θα δέρνει; Ποιόν θα πιάνη από τ' αυτί; Το παράπονο με παίρνει και δεν ξέρω το γιατί" (Ε.4, 974, 665). Βέβαια, υποστηρίζεται ότι οι τιμωρίες γίνονται για το καλό των παιδιών. Ως ιδιαίτερα θετική παρουσιάζεται η εικόνα του δασκάλου, που εμφανίζεται να εργάζεται με αυταπάρνηση για να διαπλάσσει τον χαρακτήρα των μαθητών του και να τους εφοδιάσει με υψηλά ιδανικά οδηγώντας τους στο δρόμο της γνώσης και της αρετής.

- Το σχολείο αποτελεί ευχάριστο τόπο για τα παιδιά, καθώς τα δέχεται με ισοτίμο τρόπο ανεξάρτητα από το φύλο τους. Σε αυτό οι μαθητές γίνονται εργατικοί, μαθαίνουν καλούς τρόπους συμπεριφοράς και αγωνίζονται για υψηλές επιδόσεις. "Τι σπουδαίο και ωραίο φέρσιμο! Πού τα έμαθες αυτά; Στο σχολείο θείτσα" (Ε.3, 1, 21). Η παρουσία των αγοριών στο σχολικό χώρο φαίνεται να είναι περισσότερο ενεργητική από εκείνη των κοριτσιών, καθώς αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες αν και συνήθως είναι άτακτα. Οι μαθήτριες, αντίθετα, είναι φρόνιμες, ήσυχες, επιμελείς και φιλομαθείς. Για τους φτωχούς εργαζόμενους άρρενες μαθητές παρέχεται η δυνατότητα φοίτησης στο νυχτερινό σχολείο.

- Οι προσδοκίες των μαθητών από τη σχολική φοίτηση εντοπίζονται στην απόκτηση γνώσεων και σοφίας, στην επίτευξη καλών βαθμολογικών επιδόσεων και στην καλλιέργεια του χαρακτήρα τους, ώστε στο μέλλον η ζωή τους να είναι καλύτερη από αυτή των γονέων τους: "Εδώ (sc. στο σχολείο) τα μάτια της ψυχής μου θ' ανοιχτούνε προς το φως" (Ε.4, 939, 645). "Δρόμους λαμπρούς θ' ανοίξουνε μπροστά μας τα βιβλία" (Ε.7, 3, 9). Ειδικότερες προσδοκίες δεν αναφέρονται για τα κορίτσια. Αντίθετα, τ' αγόρια επιθυμούν τη συνέχιση των σπουδών στις ανώτερες βαθμίδες εκπαίδευσης και την Ευρώπη ώστε να γίνουν "μεγάλοι άνθρωποι", δηλαδή επιστήμονες.

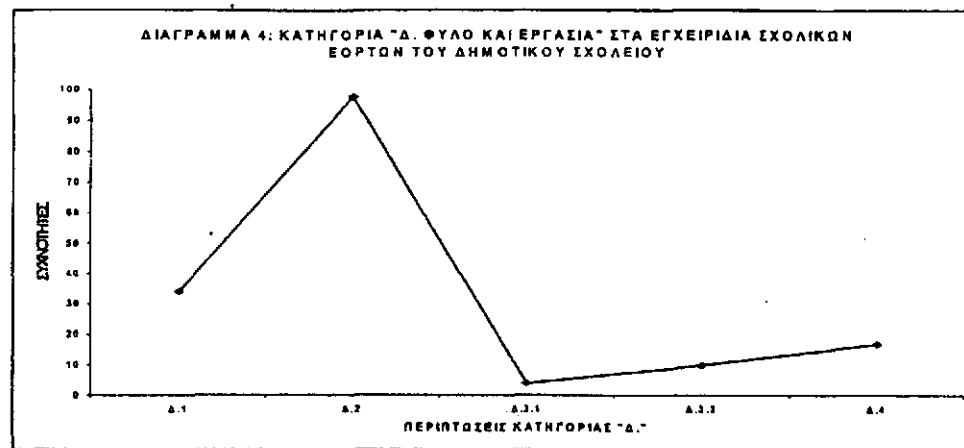
- Το δημοτικό σχολείο αποτελεί λειτουργικό στοιχείο στη ζωή της κοινότητας, καθώς αποτελεί το μορφωτικό της κέντρο, "που τη λάμψη του σκορπίζει γύρω σ' όλο το χωριό" (Ε.1, 41, 92). Μάλιστα, στις σχολικές εορταστικές εκδηλώσεις παρατηρείται η καθολική συμμετοχή των κατοίκων της κάθε περιοχής. Στην κάλυψη των αναγκών του σχολείου, όπως είναι η τροφοδοσία του με καυσόξυλα και η κατασκευή θρανίων, συμμετέχουν οι γονείς και οι συγγενείς των μαθητών. Οι γνώσεις που προσφέρει το δημοτικό σχολείο θεωρούνται ως χρήσιμες κι απαραίτητες για τις μελλοντικές επαγγελματικές υποχρεώσεις των μαθητών. Το δημοτικό θεωρείται ως ένα σχολείο που προετοιμάζει τους μαθητές για τη ζωή, καθώς το μεγαλύτερο ποσοστό από αυτούς οδηγείται κατευθείαν στη

βιοπάλη. Το σχολείο προσπαθεί να δώσει στην κοινότητα χρήσιμους ανθρώπους, που θα ωφελήσουν κατά αξιολογική σειρά τον εαυτό τους, το κοινωνικό τους περιβάλλον και την πατρίδα. Η αγραμματοσύνη έχει αρνητικά αποτελέσματα για τον ίδιο τον άνθρωπο και την κοινωνία: "Άνθρωπος αγράμματος, μέσα στη ζωή ξύλο απελέκητο δίχως προκοπή" (Ε.4, 938, 645). "Μια φυλακή ανοίγει εκεί ένα σχολείο που κλείνει" (Ε.4, 890, 621). Ο δάσκαλος θεωρείται ως ένα από τα σημαντικά πρόσωπα του χωριού διότι με τις γνώσεις, το παράδειγμα και τη συμπεριφορά του οδηγεί τους χωρικούς στο σωστό δρόμο.

Στο Διάγραμμα 3 παρουσιάζονται τα ευρήματά μας για τις περιπτώσεις της κατηγορίας "Γ. Παιχνίδι και Φύλο". Από αυτό προκύπτει ότι τα παιχνίδια είναι κυρίως υπόθεση των κοριτσιών, καθώς οι περιπτώσεις παιχνιδιού για τ' αγόρια εμφανίζονται ως σημαντικά μειωμένες. Σχετικά με την ποιοτική έκφραση της συγκεκριμένης κατηγορίας σημειώνουμε:

- Τα κορίτσια παίζουν αποκλειστικά με κούκλες, τις οποίες και αντιμετωπίζουν ως μικρά παιδιά που χρειάζονται φροντίδα.
- Οι ενήλικες χαρίζουν στ' αγόρια όπλα, στρατιωτάκια, μπάλες, τρομπέτες, αυτοκινητάκια, τραινάκια κι αεροπλανάκια. Το ομαδικό παιχνίδι των αγοριών είναι ο "πόλεμος".
- Στις περιπτώσεις κοινών παιχνιδιών μεταξύ αγοριών και κοριτσιών τα πρώτα αναλαμβάνουν τους πρωταγωνιστικούς ρόλους. Τα κοινά ομαδικά παιχνίδια είναι: χιονοπόλεμος, παιχνίδι με τις λέξεις, τρέξιμο, κρυφτό, κλέφτες, τυφλόμυγα και κουκουβιστό.

Στο Διάγραμμα 4 απεικονίζεται η κατανομή των ευρημάτων μας για την κατηγορία "Δ. Φύλο και Εργασία". Από τη μελέτη των στοιχείων του προκύπτει ότι στα εγχειρίδια που εξετάζουμε προβάλλονται κυρίως οι περιπτώσεις απασχόλησης των ανδρών. Ακόμη η παιδική εργασία αποτελεί υπαρκτό πρόβλημα. Από την ποιοτική ανάλυση του υλικού μας προκύπτει ότι οι γυναίκες αναγκάζονται ν' αναζητήσουν εξωοικιακή εργασία στην περίπτωση που ο πατέρας-σύζυγος έχει πεθάνει. Η συγκεκριμένη εργασία προσανατολίζεται είτε στο ρόλο της οικιακής βοηθού σε εύπορες οικογένειες είτε σε αυτόν της εργοστασιακής εργάτριας. Οι γυναίκες που ζουν στα χωριά συμμετέχουν ενεργά στις οικογενειακές αγροτικές απασχολήσεις.

Στον Πίνακα 2 δίνονται, με αναλυτικό τρόπο, τα επαγγέλματα κι οι εργασιακές προσδοκίες ανάλογα με το φύλο, όπως αυτές αναδεικνύονται από το περιεχόμενο των εξεταζόμενων εγχειριδίων.

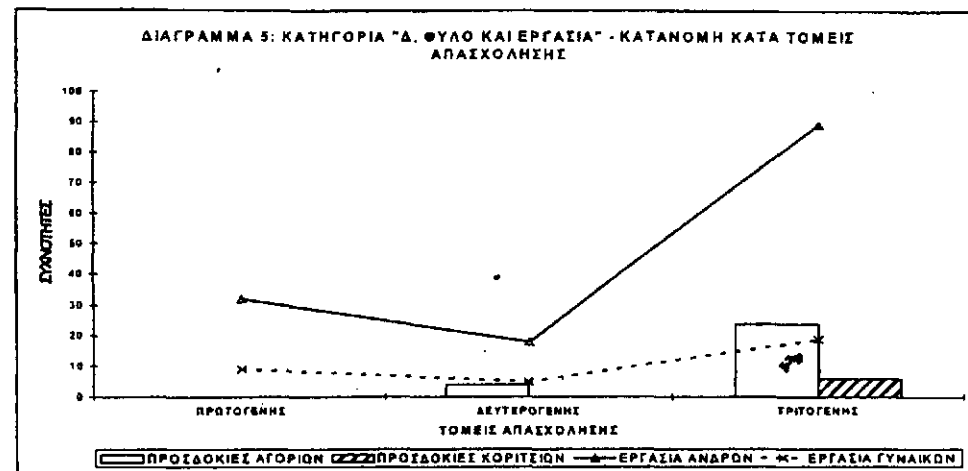
Πίνακας 2
Επαγγέλματα και εργασιακές προσδοκίες ανάλογα με το φύλο στα βιβλία των σχολικών εορτών του Δημοτικού Σχολείου.

Επαγγέλματα ανδρών	Εργασιακές προσδοκίες αγοριών	Επαγγέλματα γυναικών	Εργασιακές προσδοκίες κοριτσιών
Αγρότης, Αρχαιολόγος, Αστροναύτης, Αστυφύλακας - Χωροφύλακας, Αχθοφόρος, Βιβλιοπώλης, Βιομήχανος, Βοσκός, Βοτανολόγος, Γιατρός, Γκαρσόνι, Γραμματέας Κοινότητας, Γυμνασιάρχης, Δάσκαλος, Δασοφύλακας, Δήμαρχος, Δικηγόρος, Εισαγγελέας, Έμπορος, Επιστάτης σχολείου, Εργάτης, Εστιατοράς, Καθηγητής Γερμανικών, Καθηγητής Μαθηματικών, Καπετάνιος, Καταστηματάρχης, Κηπουρός, Κουρέας, Κτηνίατρος, Λυράρης, Μάγειρας, Μανάβης, Μηχανικός, Μικροπωλητής, Μυλωνάς, Ναυτικός, Ξυλοκόπος, Παντοπώλης, Παπάς, Πρέσβης, Πρόεδρος Δικαστηρίου, Πρόεδρος Κοινότητας, Ράφτης, Σιδεράς, Στρατηγός, Ταχυδρόμος, Τσαγκάρης, Υπάλληλος Καταστήματος, Υπηρέτης, Φούρναρης, Χασάπης, Χοροδιδάσκαλος, Ψάλτης, Ψαράς	Αεροπόρος Γιατρός Γυμνασιάρχης Δημόσιος Υπάλληλος Δάσκαλος Δικηγόρος Λαχειοπώλης Μαραγκός Μηχανικός Ναύαρχος Ναυτικός Πρωθυπουργός Στρατηγός Ψάλτης	Αγρότισσα Βοσκοπούλα Γιατρίνα Δασκάλα Επιστάτρια σχολείου Εργάτρια Καθηγήτρια Αγγλικών Καθηγήτρια Γαλλικών Μαμή Νοσοκόμα Ράφτρα Υπηρέτρια	Γιατρίνα Δασκάλα Δικηγόρινα Ζωγράφος Μοδίστρα Μπαλαρίνα Νοσοκόμα
Σύνολο: 54	Σύνολο: 14	Σύνολο: 12	Σύνολο: 7

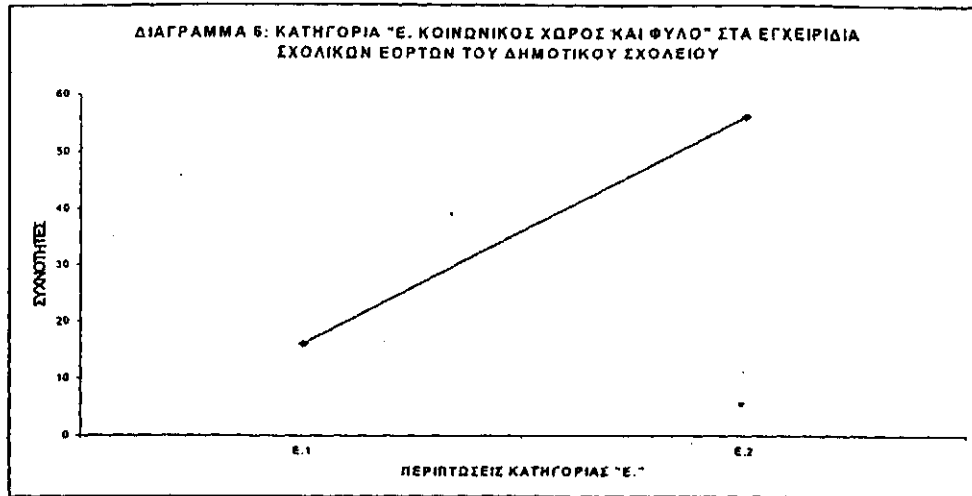
Σημείωση: Στις στήλες με τίτλο "Εργασιακές προσδοκίες" σημειώνονται με πλάγια γράμματα τα επαγγέλματα εκείνα τα οποία περιλαμβάνονται στις αντίστοιχες για το κάθε φύλο στήλες "Επαγγέλματα Ανδρών ή Γυναικών".

Από τη μελέτη των στοιχείων του Πίνακα 2 προκύπτει ότι προβάλλονται κυρίως τα ανδρικά επαγγέλματα, που εξακτινώνονται σε όλο το εύρος της χειρωνακτικής και πνευματικής εργασίας. Οι εργασιακές προσδοκίες των αγοριών εντοπίζονται, κυρίως, στα επαγγέλματα του τριτογενούς τομέα απασχόλησης. Αξιολογώντας τις μορφές επαγγελματικής απασχόλησης των γυναικών, λαμ-

βάνοντας υπόψη και τις συχνότητες αναφοράς των διαφόρων επαγγελμάτων, σημειώνουμε ότι κυριαρχεί το επάγγελμα της δασκάλας, ενώ έπονται οι περιπτώσεις εργασίας στον πρωτογενή τομέα. Οι επαγγελματικές προσδοκίες των κοριτσιών εντοπίζονται κυρίως στον τομέα της προσφοράς υπηρεσιών.

Στο Διάγραμμα 5 δίνεται η κατανομή των συχνοτήτων αναφοράς των διαφόρων επαγγελματικών κι εργασιακών προσδοκιών ανάλογα με τον τομέα απασχόλησης, στον οποίον αυτές εντάσσονται, και το φύλο. Από το Διάγραμμα αυτό προκύπτει ότι τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες απασχολούνται κυρίως στον τομέα της προσφοράς υπηρεσιών, ενώ ακολουθούν τα επαγγέλματα του αγροτοκτηνοτροφικού τομέα. Η απασχόληση στον βιομηχανικό τομέα αποτελεί δευτερεύουσας σημασίας εργασιακή εμπειρία στο περιεχόμενο των εξεταζόμενων εγχειριδίων. Οι προσδοκίες για τη μελλοντική απασχόληση των παιδιών και των δύο φύλων στρέφονται προς τον τριτογενή τομέα. Η τάση αυτή απεικονίζει τη συνολική εικόνα στην περίπτωση των κοριτσιών. Από την πλευρά των αγοριών θα στραφεί στο δευτερογενή τομέα μόνον εκείνο το μέρος που παίρνει χαμηλούς βαθμούς στο σχολείο. Η παιδική εργασία εντοπίζεται στην περίπτωση των φτωχών ή ορφανών παιδιών, όπως και σ' εκείνων που ο πατέρας αντιμετωπίζει σοβαρό πρόβλημα υγείας κι εκ των πραγμάτων δεν μπορεί να εργασθεί. Το εργαζόμενο αγόρι ή κορίτσι στερείται τη χαρά του παιχνιδιού, ενώ με τα χρήματα που κερδίζει συντηρεί την οικογένειά του. "Μόνο εκεί που μαστορεύω λαχταράω λίγο να παίξω και καμιά φορά ζηλεύω τα παιδιά που παίζουν έξω" (Ε.4, 884, 616). "Για υπηρετή της ηλικίας σου είναι πολύ καλά. Εσύ δεν είσαι ούτε 15 χρονών" (Ε.9, 149, 250).

Στο Διάγραμμα 6 δίνεται η κατανομή των περιπτώσεων της κατηγορίας "Ε. Φύλο και Κοινωνικός Χώρος". Από τη μελέτη των στοιχείων του προκύπτει ότι η μετακίνηση στο χώρο, η ανάληψη κοινωνικών δραστηριοτήτων κι η ύπαρξη κοινωνικών ενδιαφερόντων αποτελεί αποκλειστικό προνόμιο των ανδρών. Οι γυναίκες βγαίνουν από το σπίτι τους για να εκπληρώσουν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα, να ψωνίσουν στα συνοικιακά καταστήματα ή να μεταβούν στο γιατρό σε περιπτώσεις ασθένειας. Στην περίοδο του καρναβαλιού επιτρέπεται σε αυτές να μεταμφιεστούν και να συμμετάσχουν στις διάφορες εορταστικές εκδηλώσεις. Οι εύπορες γυναίκες παρουσιάζονται να επιδιώκουν την κοινωνική τους προβολή μέσα από την επιδεικτική καταναλωτική συμπεριφορά, που τις καθιστά, στο τέλος, αντιπαθείς. Οι άνδρες εκμεταλλεύονται την ευχέρεια κίνησής τους στο χώρο και ταξιδεύουν για επαγγελματικούς σκοπούς ή για αναψυχή - τουρισμό. Επίσης, μπορούν ανεμπόδιστα να διασκεδάσουν και να εκπληρώσουν όλα τα ενδιαφέροντά τους όπως λ.χ. το κυνήγι και την ορειβασία. Το καφενείο αποτελεί τόπο συγκέντρωσης των ανδρών, όπου χαρτοπαίζουν ή/και προωθούν τις κοινωνικές τους επαφές. Ιδιαίτερη ευχέρεια κίνησης στην πόλη για την ανεύρεση των φίλων ή την εξοχή για λόγους περιήγησης και διακοπών διαθέτουν τ' αγόρια. Ως αποκλειστικό δικαίωμα των ανδρών εμφανίζεται η δυνατότητα έκφρασης γνώμης για τα διάφορα κοινωνικά ζητήματα. Δυσάρεστο φαινόμενο για τις ελληνικές οικογένειες αποτελεί η μετανάστευση των ανδρών για την αντιμετώπιση των οικονομικών προβλημάτων της οικογένειάς τους και την αναζήτηση καλύτερης τύχης.

Συμπεράσματα

Από την ποιοτική και ποσοτική ανάλυση κι επεξεργασία των ερευνητικών μας δεδομένων καταλήγουμε στα ακόλουθα συμπεράσματα:

- Υπάρχει σαφής διαχωρισμός των δραστηριοτήτων, των καθηκόντων και των υποχρεώσεων μεταξύ των δύο φύλων. Η δραστηριοποίηση στο κοινωνικο-οικονομικό πεδίο αποτελεί αποκλειστικό προνόμιο των ανδρών καθώς οι γυναίκες απουσιάζουν από κάθε δημιουργική απασχόληση ή δραστηριότητα. Οι άνδρες κινούνται, χωρίς περιορισμούς, στον κοινωνικό χώρο, αγωνίζονται για την εκπλήρωση των εργασιακών τους προσδοκιών, ενδιαφέρονται κι ενημερώνονται για τα "κοινά", λαμβάνουν όλες τις σημαντικές αποφάσεις, διατηρούν τις κοινωνικές τους επαφές, διασκεδάζουν κι ασχολούνται με τα χόμπι τους. Η εικόνα της γυναίκας σκιαγραφείται από τη σύμπτωση των χαρακτηριστικών ιδιοτήτων της μητέρας και της οικοκυράς. Η γυναικεία εργασία θεωρείται ως κοινωνικά αποδεκτή για τη θέση της δασκάλας. Η μητέρα αναγκάζεται να εγκαταλείψει το σπίτι της προς αναζήτηση μόνιμης εργασιακής απασχόλησης μόνο όταν σοβαροί λόγοι το επιβάλλουν, όπως λ.χ. η χηρεία.

- Τα βιβλία των Σχολικών Εορτών αντικατοπτρίζουν και προωθούν τα στερεότυπα για τα δύο φύλα, που επικρατούσαν κατά την εποχή της έκδοσής τους. Στο σημείο αυτό αξίζει να επιστημονούμε τον παραδοσιακό προσανατολισμό αναφορικά με την απασχόληση των ενηλίκων ατόμων και για τα δύο φύλα (αγροτοκτηνοτροφικός τομέας - τομέας υπηρεσιών). Η απασχόληση στον πρωτογενή τομέα, σ' αντίθεση με την περίπτωση του τριτογενή τομέα, αποτελεί ανεπιθύμητη προοπτική για τα παιδιά, αγόρια και κορίτσια. Ιδιαίτερα ελκυστική για τ' αγόρια εμφανίζεται η θέση του Δημοσίου Υπαλλήλου και μάλιστα του επιστήμονα. Όμως το μεγαλύτερο μέρος των μαθητών παρουσιάζεται να μη συνεχίζει σπουδές μετά το δημοτικό σχολείο οδηγούμενο στην παραγωγή. Μάλιστα, το φαινόμενο της παιδικής εργασίας, οι διάφορες όψεις της οποίας δίνονται με σαφήνεια, αποτελεί σύνθετος γεγονός για την περίπτωση των πτωχών μαθητών.

- Ο άνδρας ηγείται της οικογένειας κι αποφασίζει, ως απόλυτος μονάρχης, για τις υποθέσεις της χωρίς να συμβουλευτεί τη σύζυγό του. Αυτός απουσιάζει όλη την ημέρα από το σπίτι διότι εργάζεται ώστε με το μισθό του να καλύψει τις οικογενειακές ανάγκες. Ο πατέρας αποτελεί, κατά βάση, ένα γνωστό - άγνωστο πρόσωπο για τα παιδιά του. Τα τελευταία έρχονται σε επαφή αποκλειστικά με τη μητέρα και τους παππούδες. Το κυρίαρχο πρόσωπο του σπιτιού είναι η μητέρα, που φροντίζει για την ανατροφή, την ανάπτυξη της προσωπικότητας και την ηθική καλλιέργεια των παιδιών της. Η γυναίκα - μητέρα έχει τα οικοκυρικά ως κύριο κι αποκλειστικό της έργο. Στις οικοκυρικές δραστηριότητες συμμετέχει ενίοτε κι η γιαγιά. Η συγκατοίκηση με τους παππούδες, που δεν

ξεφεύγουν από τα παραδοσιακά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του φύλου τους, αποτελεί ευχάριστο κι ευεργετικό για την κοινωνικοποίηση των παιδιών γεγονός.

- Τα αγόρια τόσο στο χώρο της οικογένειας και του σχολείου όσο και στο πλαίσιο του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος εμφανίζονται ν' αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες, ν' αυτενεργούν επιχειρώντας τη βελτίωση της θέσης τους και να εκτελούν με υπευθυνότητα τα καθήκοντά τους. Τα κορίτσια διακρίνονται για την επιμελημένη συμπεριφορά τους, τη θρησκευτικότητα και τη νοικοκυροσύνη τους. Τα τελευταία προετοιμάζονται από μικρή ηλικία για το ρόλο της νέφης και μελλοντικής μητέρας.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι στο περιεχόμενο των βιβλίων "Σχολικών Εορτών", που μελετήσαμε, διατηρούνται και συντηρούνται οι κοινωνικά αποδεκτές για τα δύο φύλα απόψεις, ιδέες και πρακτικές. Είμαστε, λοιπόν, σε θέση να υποστηρίξουμε την επιβεβαίωση της ερευνητικής μας υπόθεσης, ότι δηλαδή μέσα από τις σελίδες των συγκεκριμένων βιβλίων της περιόδου 1952-1975 προωθούνται οι κυρίαρχες κοινωνικά συλλογικές νοοτροπίες, που συντελούν στη διατήρηση της ανισότητας μεταξύ των δύο φύλων.